

UDK 811.163.42 (091)
Izvorni znanstveni članak
Primljen 12. 9. 2014
Prihvaćen 20. 1. 2015.

ISTVÁN NYOMÁRKAY

Eszék u. 8/b
H-1114 Budapest

MAĐARSKI I HRVATSKI PRIJEVOD VERBECIJEVA *TRIPARTITUMA*

U članku se raspravlja o nekoliko pitanja u vezi s hrvatskim i mađarskim prijevodom zakonika Ištvana Verbecija (Werbőczy István). Kratka analiza pokazuje, ponajprije, pouzdano poznavanje latinskoga i, naravno, materinskih jezika prevoditelja te otkriva njihov zajednički cilj da zakonske tekstove učine za „obične ljude“ (für „gemeine Männer“) teoretski i praktično pristupačnim i razumljivim. Posebno i detaljno istraživanje zahtijeva prikaz prevođenja ponegdje veoma sažetih latinskih rečeničnih struktura i načine stvaranja posebne mađarske i hrvatske terminologije. Radi se, naime, o tipološki nesrodnim jezicima. U prijevodu se, unatoč tomu, ogledaju zajedničke ili u mnogome slične jezične slike svijeta.

Ključne riječi: *Tripartitum*, *Decretom*, Veres Balázs, Ivan Pergošić, međusobni jezični utjecaji, znanstvena djela u doba reformacije

Zbirka zakonskoga i običajnoga prava, *Tripartitum*, koju je sastavio Ištván Verbeci (Werbőczy István, 1458 – 1541), mađarski pravnik i političar, ima svoje povijesno značenje i s gledišta prava i u pogledu naše (mađarsko-hrvatske/hrvatsko-mađarske), u mnogom slične civilizacije i kulture. László Solymosi naziva Verbecijev zakonik „najznačajnijom produkcijom pravne pismenosti na koncu srednjega vijeka“ (Solymosi 2011: 497), kako to potkrepljuju i najnovija znanstvena istraživanja, između ostaloga, i refe-

rati nedavno održane konferencije „Izvjestaj o razvoju mađarskoga prava”¹. Gotovo istodobni mađarski i hrvatski prijevodi Verbecijeva djela predstavljaju, osim pravnim povjesničarima i filolozima, zanimljivu temu za znanstveno istraživanje.

Nakon kratkoga prikaza značenja djela dalje ćemo se baviti nekim karakterističnim crtama hrvatskoga i mađarskoga prijevoda, u prvom redu onima u kojima se uvjerljivo pokazuje dosjetljivost i stremljenje prevoditeljâ Blaža Vereša i Ivana Pergošića za općerazumljivim tumačenjem nekih latinskih rečeničnih struktura i u njihovoj prevoditeljskoj težnji za jasnoćom, jednosmislenošću i razumljivošću, zbog čega su u oba prijevoda izvorni latinski tekstovi, ili barem neki paragrafi zakonskoga teksta skraćeni i, u pojedinim slučajevima, čak i izostavljeni. Da bi se ukazalo na europsko značenje i posebno na ulogu zajedničke ili blisko srodne misaone pozadine pojedinih riječi, izraza i rečeničnih konstrukcija koje se očituju u tumačenjima više pojava i značenja zakona, odnosno cilja dvaju prijevoda, prikazat će se mišljenje izdavača hrvatskoga prijevoda, češkoga povjesničara Karla Kadleca, pa svakako zanimljivo vrednovanje poznatoga njemačkoga pravnoga povjesničara Dietmara Willoweita i, najzad, mišljenje samoga hrvatskoga prevoditelja Ivana Pergošića koje je jako zanimljivo i pozornosti vrijedno, u prvom redu s gledišta posebnoga naglašavanja naše zajedničke prošlosti. Tako možemo imati, barem, iluziju da raspolažemo vjerodostojnim podacima i uvidom u način mišljenja naših prevoditelja. Poslije će to, vjerojatno, potvrditi uspoređivanje Verešova i Pergošićeva djela s njemačkim prijevodom *Tripartituma* Augusta Wagnera (1599). Zanimljiva i pozornosti svakako vrijedna pretpostavka je mađarske profesorice Kataline Péter koja tvrdi da su „intelektualci, predstavnici kulture pripadali ‘novoj’ religiji i kao protestanti dobrovoljno su sudjelovali i u svjetskom životu korisnih znanja. [...] tako su imali značajni udio u izgrađivanju zlatnoga doba kulture treće trećine 16. stoljeća” (Péter 2012: 439).²

Izdavač hrvatskoga prijevoda Verbecijeva *Tripartituma* (hrvatski je naslov *Decretom*) Karel Kadlec u svojem *Predgovoru* ističe, prije svega, zajedničko (mađarsko-hrvatsko) povijesno značenje Verbecijeva djela: „Tripartitum nije sadržavao samo pravo mađarskog porekla, koje je vredelo i za Slovence, nego je to upravo srednjovekovno građansko i javno pravo svih zemalja ugarske krune koje se razvijalo uz sadejstvo svih naroda ugarskih i pod uticajem iz tuđine” (Kadlec-Polívka 1909: I-II.). Kadlec naglašava i

¹ <http://www.btk.mta.hu/aktualis-main/527-beszamolo-jogtortenet-kon>

² U ovom su radu prijevodi s mađarskoga na hrvatski moji, osim ako nije drugačije navedeno.

jezično značenje Pergošićeva rada, „čija se važnost ističe i u pogledu jezika. Jezik, kojim je pisan, veoma je zanimljiv i pruža pregled ne samo književnog jezika Međumurja i gornje Slavonije u XVI. stoleću, već i pregled narodnog jezika” (isto). Izdavač posebno ističe da je njegovo izdanje „verna reprodukcija” izdanja iz 1574. godine.

Uspoređujući Verbecijev rad s istodobnim europskim zakoncima, György Bónis kaže da među njima *Tripartitum* zauzima razmjerno skromno mjesto jer su neki europski zakonici, „ne samo ‘Glanvill’ i Bracton, Beaumanoir i Eike von Repgow, nego Andreas von Dubé i Kornel Viktorin Vsehred znatno su ranije izišli” (Bónis prema Csiky 1894/1990: X). U usporedbi, međutim, Verbecijeva rada (i, naravno, njegovih prijevoda) s istodobnim i ranijim zakoncima, u prvom redu s poljsko-litavskim zakonikom *Statutum Łaskiego* Dietmar Willoweit kaže: „... steht das Statutum Łaskiego mit alten und neuen Ordnungsgedanken ersichtlich auf der Schwelle zwischen Mittelalter und Neuzeit, so hinterläßt das ungarische Opus Tripartitum einen vergleichsweise modernen Eindruck”, i, ocjenjujući i obrazlažući modernost rada kaže: „Der Autor denkt sogar über so diffizile Themen wie den Unterschied zwischen Naturrecht und bürgerlichem Recht oder über das Verhältnis Gesetz und gegenteiliger Gewohnheit nach – geradezu spannende Fragen, die sowohl die Belesenheit und Reflektiertheit des Autors zeigen.” Ističe osim toga da osnovni pojmovi prava ne ostaju bez objašnjenja: „Selbstverständlich werden in der Einleitung auch Begriffe, wie ‘Richter’, ‘Gericht’, ‘Kläger’, ‘Beklagter’ erläutert” (Willoweit 2006: 265).

U tekstu *Posvete* Pergošićeva prijevoda osobito je važan dio u kojem prevoditelj posebno ističe zajedničku prošlost i, možda, u mnogome zajedničku povijesnu sudbinu Mađara i Hrvata, tako misleći postići cilj: olakšati snalaženje prosječnih ljudi (prema Katalini Péter „gemeniner Männer”) u zakonskim tekstovima. (Velikomv i Zmosnomv Ghoszpodinv Ghoszpodinv Iuriu Zrinbkomv ...) Pergošić naglašava da „všaki narodi i oršbaghi kerbtianbki polagh šuoilh obichaieu na razluchenie barbarul[eu] i poghanou hoteli naprauiti neki put i fundamentom praud poleg koihbi všake šuade poimene koibi za marhu, za imyenie i za všake fele nešlofnošti išhagiale raunali i opitauali praudeno. I šloueni pokedobešu kerbtia[n]bku veru poceli valouati, izuugherškim ladanie[m] v iednoi šlofnošti biti, **vše došedobešu iednake i lištov v malom dughouani razlvchene zuughri praude imali koimi i vezda[n]ie vrieme fiuu.**” (Pergošić 2003: 5) *Tripartitum* ima, dakle, svoje određeno mjesto ne samo u mađarskom nego i u hrvatskom pravnom sustavu.

O hrvatskom prijevodu znamo da je „do danas pronađeno šest što potpunih što nepotpunih primjeraka Decretoma: u Budimpešti se čuvaju četiri (od

toga su dva potpuna), jedan se (veoma oštećen) nalazi u Pragu, a jedan je pohranjen u Zagrebu (u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci)” (Šojat 1975: 60). Uzrok je tomu što su knjige objavljene u protestantskoj tiskari u Nedešliću (mađ. Drávavásárhely) bile uništene. Kadlec je svoje izdanje („vernu reprodukciju”) napravio po primjerku iz Sveučilišne knjižnice u Budimpešti, izražavajući ujedno i zahvalnost upravi te knjižnice: „Veoma je potpisanoga zadužila uprava budimpeštanske univerzitetske biblioteke, koja mu je pozajmila primerak Pergošićeva prevoda *Tripartituma* i primerak prevoda Vlasija Vereša (Veres Balázs, I. Ny.) [...] potpisan je njima za ukazanu predusretljivost veoma blagodaran” (Kadlec-Polívková 1909: III). „Verna reprodukcija” izišla je u izdanju Srpske kraljevske akademije u Beogradu, a štampano je u štampariji Češke politike u Pragu.

Mađarski zakonik, Verbecijev „*Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae*” izišao je 1517. godine u Beču u tiskari Johanna Singrienera (Joannes Singrenius). Drugo i treće izdanje (1545. i 1551. godine) bila su tiskana u istoj tiskarni. Tri godine poslije s neznatnim izmjenama izišlo je u gradu Gyulaféhvár (Alba Julia) i treće. Mađarski prijevod Vlasija Vereša (Veres Balázs) objavljen je 1565. godine u Debrecinu (mađ. Debrecen), pa šest godina poslije u Kolozsváru (danas rum. Cluj-Napoca) u tiskari čuvenoga (u ono vrijeme moglo bi se reći: polihistora) Gašpara Heltaija (Heltai Gáspár). Heltai je izvršio na Verešovu prijevodu gramatičke modifikacije i, osim toga, promijenio je i naslov knjige: nije naznačio autora (prevoditelja), pa je i knjizi dao novi naslov: umjesto „*Törvény- és szokásjoggyűjtemény*” (Zbirka zakona i običajnih prava) koristio je tek termin „*Törvénykönyv*” (Zakonik) proširujući njegov učinak i na Erdelj (Transilvaniju).

Verbecijev se zakonik sastoji od Prologa, Posvete i triju dijelova (Pars). Nakon Uvoda koji ima 16 titula (mađ. *cikkely*; u pojedinim tekstovima upotrebljavat ću termin *titula*) dolazi prvi dio koji sadrži 134, drugi koji ima 86 i treći koji sadrži 36 titula koje se dijele na paragrafe. Tu je podjelu napravio 1715. godine mađarski pravnik Joannes Szegedi (Csiky 1894/1990: XXXVII).

Što se tiče jezika Pergošićeva prijevoda, znamo „da postoje dvije različite redakcije Decretoma: u jednoj preteže štokavski, u drugoj kajkavski govor, a uz to se u te dvije redakcije oba govora isprepleću“ (Šojat 1975: 62). Prema tome, nema takvih bitnih razlika koje bi među govornicima pojedinih narječja sprječavale opće sporazumijevanje. Prema originalu su oba prijevoda *Tripartituma* znatno skraćena. Pergošić je, iako je „približniji latinskom originalu, sledovao ipak na mnogim mestima Verešu, i to ne samo tamo, gde Vereš cela mesta latinskog originala izostavlja, već i tamo, gde reči latinskog

teksta menja” (Kadlec-Polívka 1909: XVIII). Sam Pergošić o tom kaže (čitatelju): „Neghde ter neghde naides Tituluffe orkaachene, poimene v oneh poßleh koterih nie bilo potriebno zdiachkoga na ßlovenßko preobrachati, vkomßam v nekih malih meßteh Veres Balafa koterie na Wgherßki iezik pre-tumachil, naßledoual” (*lectori bono*). U vezi s tim, naime, skraćivanjem pa čak i izostavljanjem nekih dijelova latinskoga originala Katalin Péter misli da je zajednički cilj hrvatskog i njemačkoga prevoditelja bio da pravni tekstovi budu razumljivi što širemu sloju naroda, odnosno, njeznim terminom, za svakoga jednostavnoga čovjeka („für die gemeinen Männer” – termin Kataline Péter /2012: 431/). U usporedbi s članovima klera i obrazovanim ljudima, „gemeiner Mann” znači tek neobrazovana čovjeka, dakle, taj termin ne izražava nikakvu društvenu razliku (isto). Prevoditelji su imali dvostruki zadatak. Prije svega, bilo je potrebno stvoriti za označavanje pojedinih pravnih pojmova nove stručne izraze ili već postojećim i upotrebljivanim izrazima dati novo značenje. To je bilo moguće, s jedne strane, posuđivanjem, a s druge opisivanjima i pojednostavljivanjima i, kako je već bilo rečeno, skraćivanjima. Nije nimalo lak zadatak utvrditi radi li se u prijevodima pojedinih tekstova tek o težnji za općom razumljivošću (i s tim u vezi o namjernom pojednostavljivanju latinskih tekstova) ili o premošćenju teškoća koje su se tijekom procesa prijevoda (na nekim mjestima dosta komplicirano sastavljenih latinskih rečenica) redom pojavljivale, odnosno o nedostatku odgovarajućih stručnih termina.

Uvodne napomene o prijevodima

U prikazu, odnosno kratkoj analizi pojedinih tekstova koristio sam se dvojezičnim (latinsko-mađarskim) izdanjem Kolomana Čikija (Csiky Kálmán) iz 1894. godine koje je nepromijenjeno objavljeno 1990. godine.³ Izvor je Pergošićevih tekstova Kadlecovo izdanje; što se tiče Verešovih prijevoda koristio sam se dijelom onim odlomcima koje je navodio Kadlec (odn. Polívka), dijelom pak prvim i drugim izdanjem originala Verešovih radova koji se čuvaju u Sveučilišnoj knjižnici u Budimpešti. U pisanju uvodnih hrvatskih tekstova, u citatima držao sam se Pergošićeva slovoписа, u analizi, međutim, koristio sam se (s određenim iznimkama riječi čiji „stari oblici” ne samo što

³ Unatoč tomu što je to dvojezično (latinsko-mađarsko) izdanje, u mnogim slučajevima, međutim, Čikijevi mađarski prijevodi, premda smisaonu bit originala razumljivo tumače, baš zbog relativne slobode nisu odgovarali cilju jezične usporedbe, zato sam inkriminirane detalje, u većini slučajeva, preveo sâm.

ne smetaju današnjim čitateljima nego dapače, pružaju neki „arhaični kolorit”) suvremenim pravopisom, Verešove sam tekstove pisao prema pravilima današnje mađarske ortografije. U tijeku uspoređivanja prijevoda obraćao sam pozornost, prije svega, na mađarske riječi Pergošićeva prijevoda, pa na karakteristične crte skraćivanja obaju radova i na prevođenja, odnosno objašnjavanja nekih latinskih gramatičkih struktura. Tekstovi (odnosno njihovi pojedini detalji) u usporedbi su navedeni sljedećim redom: latinski (ako je potrebno uz doslovan prijevod na mađarski ili na hrvatski), mađarski i hrvatski.

U vezi s mađarsko-hrvatskim jezičnim vezama potrebno je reći da među Pergošićevim stručnim izrazima ima više mađarskih koje su, u nekim slučajevima, starije posuđenice, ali se u pravnom tekstu kod Pergošića upotrebljavaju kao stručni termini. Jedan njihov dio dolazi u hrvatskom već znatno ranije, npr. u latiniziranom obliku mađ. riječi *bírság* u formi *birsagium* 'poena, onus'. Za tu riječ raspoložemo potvrdom već od sredine 15. stoljeća (UngEl 148). Broj je mađarskih riječi u tekstu *Decretoma* prema registru na kraju Kadlecova (odn. Polívkina) izdanja 40 koje, naravno, dolaze u ovisnosti o sadržaju pojedinih naredaba ili prepisivanja više puta, npr.: *biršag* 'poena, onus, *birsagium*', mađ. *bírság*; *peruš* 'litigans, causans', mađ. *peres*; *bantovati* 'impetere', mađ. *bánt* (u stručom jeziku prava: *perrel támad* 'podíći parnicu'); *marha* 'bona', mađ. *vagyon*, npr. *gibajuća marha* ~ *negibajuća marha* 'bona mobilia ~ bona immobilia', mađ. *ingó vagyon* (*ingóság*) ~ *ingatlan vagyon* itd. Njihova većina pripada osnovnim pojmovnim izrazima. Mađarske su riječi koje dolaze kod Pergošića, ili znatno ranije, detaljno obrađene u Hadrovicsevoj monografiji (UngEl).

Osim posuđenica susreću se i kalkovi i semantičke prevedenice, nastale prema mađarskim uzornicima. Takve su npr.: *dokončanje* 'deliberatio', mađ. *végzés, bírói határozat*; *očin sin* 'frater', ali prema već onodobnoj uporabi s proširenim krugom značenja i 'rođak', mađ. *rokon* 'član najširega obiteljskoga kruga'; *vekovečina* 'Erbschaft', mađ. *örökség*, uzor je ta mađ. riječ, hrvatska prevedenica koja dolazi prvi put kod Pergošića, u ostalim izvorima znači *Ewigkeit, Erbschaft, Besizung, Erbgut* (v. UngEl 77–78.). Riječ se pojavljuje i u gradišćanskohrvatskom jeziku, npr. u jednoj založnoj obveznici iz 17. stoljeća o obliku *örözig*: [...] *dajem na znanje [...] vsake fele [...] dobrim ljudem, [...] kako sam ja pogodio pokojnoga Fekete Marka za jeden örözig, aliti bude zemlja* (opširnije: Nyomárkay 2004: 100–105). U istom se značenju upotrebljava danas *nasljeđe, nasljedstvo* i (u nešto proširenom značenju) *baština*. Uzor je za *nasljeđe* njem. *Nachfolge*. Zanimljivo je baciti tek jedan pogled na različite slike svijeta koje se u spomenutim izrazima ogledaju: u *vekovečini* (*örökség*) dominira predodžba vremena (beskrajnost,

neprekidnost), dok se u riječi *nasljeđe* (*Nachfolge*) izražava tek predodžba redosljedja.

Osim spomenutih, u Pergošićevu prijevodu često nailazimo na jednu gramatičku strukturu, na uporabu, naime, priloga u funkciji prefiksa. Sama je ta pojava opširno obrađena i dokumentirana u Hadrovicsevima monografijama (SchuSp, UngEl), a svakako je, međutim, zanimljivo kao semantičko objašnjenje ove pojave citirati Hadrovicsa: „Wenn es zwischen Slawisch einerseits und Deutsch und Ungarisch andererseits zu Berührungen kam, erwiesen sich die deutschen und besonders die ungarischen Verbalpräfixe als gehaltreicher, tragfähiger, in ihrer Bedeutung als Richtungsadverbien konkreter, in der syntaktischen Rolle beweglicher als die ziemlich verblaßten, vielfach so ‘entleerten’ und in ihrer Position gänzlich erstarrten slawischen Präfixe” (UngEl 91). Najčešći prilozi koji se upotrebljavaju u funkciji prefiksa (u prvom redu u gradišćanskohrvatskom) nabrojani su u monografiji SchuSp (184). Kod Pergošića najčešće dolazi *vun* (*van*), npr.: *vun* (*van*) *povedati* ‘(sententiam) proferre’, *vun zebirati* ‘exigere’, mađ. *kiszed*, *kimond(at)* itd. Sama je ta pojava opširno obrađena i dokumentirana u Hadrovicsevima monografijama (SchuSp, UngEl), 91).

U izdanju pod redakcijom Karla Kadleca za titulama Prologa koje je Pergošić djelomično preveo, dolazi kratak izbor riječi (rad J. Polívke): *Veteh knjigah vete diachke rynecchi ouako pretumachene*, u kojem se nailazi tek nekoliko riječi mađarskoga porijekla ili prevedenice prema mađarskim izvornicima: *peruš*, *marha*, *biršag*, *bantovanik*, *zbantovanje*; *dolni peruš* ‘in causam attractus’, *vekovechina*, *zastavni gospodin* ‘zászlósúr’, *zlameno ruho* ‘jegyruha’.

U vezi s povezanošću originala i hrvatskoga prijevoda (jedan prema drugomu i prema originalu) mora se obratiti pozornost na to što se „ez Decretomnak előtte egy néhány iroth articulások, kyket Veres Balas a regi kiralyok Decretomibol törnyhez velő jeles dolgokat ky szedegeteth” (‘ispred /teksta/ Decretoma /nalazi se/ nekoliko napisanih artikala koje je Balas Veres kao istaknuta djela iz Decretoma starih kraljeva skupljao’), koje Pergošićev prijevod ne sadrži, nasuprot, u Verešovu prijevodu nema *Prologa* od 16 artikla. Od njih se, međutim, i u Pergošića nalaze samo skraćeni prijevodi artikala 14, 15. i 16. Ti bi artikli svakako zaslužili detaljnije uspoređivanje latinskoga originala i hrvatskoga prijevoda jer se u njima nailazi na neka gotovo doslovna oponašanja originala, gramatičke strukture za hrvatski jezik neobične i već izumrle.

Iz Pergošićeve je *Posvete* osobito zanimljiva i poučna ona već navedena rečenica u kojoj Pergošić posebno ističe potrebnost i obrazloženost prijevoda pored zajedničkih karakterističnih crta zajedničke prošlosti i zato da bi se olakšalo orijentiranje prosječnih ljudi („gemeiner Männer”) u zakonima

i zakonskim propisima. U Kadlecovu izdanju Polívka navodi 77 titula koje u pogledu rječničkoga fonda, termina i u skraćivanjima originalnoga teksta pokazuju upadljiva podudaranja (iz prvoga dijela 39, iz drugoga 27, iz trećega 19). Polívka utvrđuje da „mišljenje ranijih istraživača [...] o odnosu Vereševa i Pergošićeva prevoda prema latinskom originalu nije potpuno tačno. Istina, Vereš je na pojedinim mestima latinski tekst skraćivao, ali to je isto činio na izvesnim mestima i Pergošić, koji se je u isto vreme služio – na mnogim mestima – i prevodom Vereševim, usled čega nije tako samostalan kao Vereš” (Kadlec-Polívka 1909: XXVI).

U uspoređivanju određenih detalja s hrvatskim i mađarskim prijevodima naslanjamo se, u prvom redu, na tekstove koji, i prema J. Polívki, uvjerljivo dokumentiraju uzajamnu povezanost dvaju prijevoda.

Odredbe o nasljeđivanju

Prvo ćemo pogledati tekst 7. titule 1. dijela, čiji se mađarski i hrvatski prijevodi slažu ili su, barem u velikoj mjeri, slični. U navedenoj se tituli radi o društvenom položaju i pravu djece koja potječu od plemenite matere, ali neplemenitoga oca ili od neplemenite matere i plemenitoga oca. Oba prijevoda mijenjaju redoslijed originalnoga teksta, pojedini se paragrafi prevode u redoslijedu 2, 1. i 4. Na tu promjenu upućuje i rečenica koja počinje izrazom *e contra vero* koji, razumije se, u prijevodima ne dolazi.

2.§: *E contra vero ex nobili patre & ignobili matre filii procreati recti & veri nobiles censentur.*

Nemes atyától és nemtelen anyától nemzettek, igaz nemeseknek itéltetnek.

Za prave plemenite štimađu oni, koteri su od plemenita oca a od neplemenite matere narođeni.

Vereš slijedi latinski tekst, koji počinje uvjetom da se po zakonu tko drži za pravoga plemića, dok Pergošić počinje upravo važnošću određivanja toga društvenoga statusa. Naime, na eventualno pitanje i „prosječnih ljudi” tko se smatra plemićem: *za prave plemenite štimađu oni ...* S toga gledišta hrvatski tekst u većoj mjeri pomaže u razumijevanju sadržaja zakona jer već u početku kaže o čemu se radi. Gramatičke forme *procreati – nemzettek – narođeni* (participi perfekta) točno odgovaraju jedna drugoj.

Sljedeće su rečenice, zapravo, prijevodi uvoda paragrafa:

Item illi, qui ex nobili duntaxat matre, & rustico patre sunt propagati, veri nobiles non dicuntur.

De nem vizontag, az az nemes anyától valók, nem mondatnak nemesnek az nemtelen atyától.

Za dospet se oni ne štımaju pravi plemeniti ljudje biti, koterim je neveć mati plemenita, a otec im je neplemenit.

Vereš se drži reda riječi latinskoga originala, dok Pergošićev prijevod po strukturi odgovara redu riječi prethodne rečenice: *za prave plemenite štımaju oni ~ oni (se) ne štımaju pravi plemeniti ljudje biti*. Pergošić polazi od same kvalifikacije i u tom se ne povodi za latinskim originalom, nego upotrebljava drugu strukturu misleći, vjerojatno, da će tekst tako biti razumljiviji. Rečenična struktura: *ne štımaju se prave plemeniti ljudje biti* predstavlja, zapravo, nom. + inf., konstrukciju koja odgovara latinskomu *non dicitur + nom.*

Zanimljivi su prijevodi dvaju latinskih glagola (part. perf. passiva): *procreati* i *propagati*. *Procreo* znači u užem smislu 'roditi', mađ. *nemz*, hrv. *roditi*, *naroditi*. Značenje je, dakle, nedvosmisleno. Glagolski oblik *propagati* nema ni približno točan prijevod. Vereš upotrebljava part. praes. act. glagola zbivanja: *való* 'koji postoji, živi, sastoji se od nečega' (u tom kontekstu: 'potječe'), kod Pergošića susrećemo samo opisivanje. Pod natuknicom *propagare* kod Jambrešića (1742) čitamo značenje 'amplifico, amplio, multiplico; genus et nomen suum propagare; sein Namen und Geschlecht ausbreiten, unter die Leute bringen; maga és nemzetsége nevét elhíresíteni'. To je uzrok razlika u prijevodima, koju objašnjava rečenica: *pater enim generat, mater autem formam solum generandi dat, & praestat* 'ugyanis az atya nemz, az anyapedig csupán formát ad és szolgáltat a nemzettnek'; 'naime, otac rodi (kod Jambrešića u natuknici *gigno* 'rodim, plodim; gebähre; szülök, nemzek'), mater samo formu daje onomu (onoj) koji (koja) će se roditi'.

U 4.§-u u središtu pozornosti stoji pitanje prefekcije (*praefectio*):

Qualiter autem praefectio praenotata fieri possit & debeat: infernius eam scriptam habebis.

Miképpen kell az fellyül megmondott fiúvá tétel lelassen és legyen, ide alá megírván vagon Werbőczy Decretomának hetedik részében.

A kako to more biti da kralj more dijeklu ali ženu muškim odvetkom učiniti, dalje je vu teh knjigah popisano.

Značenje je riječi *praefectio* previše opće. Pod tom natuknicom u Jambrešićevu se rječniku (1742) nalazi značenje 'prepostavljam, časnika činim; Vorsetze, einen zum Amtmann mache; tiszte helyhez tetem, valaminek gondviselőjévé tészem'. Latinsku riječ koja u originalnom tekstu ima stručno (pravno) značenje, oba prevoditelja, razumije se, samo opisuju, tako će ona, prema njihovu mišljenju, biti za širi krug „prosječnih” (u stručnom jeziku prava neupućenih) ljudi („für die gemeinen Männer”) razumljiva. Pergošićevo je opisivanje nešto detaljnije od Verešova. Zanimljivo je, međutim, da se riječ *posinenje* može naći u Jambrešića pod natuknicom *Adoptatio*, samo s dva značenja: 'posinujem, pookćerujem'. Zato se nalazi u hrvatskom

prijevodu izraz *muškim odvetkom učiniti*, jer spomenuti hrvatski glagol znači 'adoptiranje, usvojenje, adaptaciju' ali se taj pravni proces, odnosno postupak ne odnosi izrazito na nasljedno pravo uopće, već samo na sinove zavještatelja. U mađarskom postoji odgovarajući izraz *fiusít* 'posiniti' za Pergošićevo opisivanje 'muškim odvetkom učiniti'.

Prikazani detalji navedene titule jasno pokazuju namjeru i mađarskoga i hrvatskoga prevoditelja: skraćivanje, pojednostavljivanje u prijevodu nekih detalja latinskoga originala da bi se postigao cilj: razumljivost za šire krugove eventualnih čitatelja.

Jednako je zanimljiv tekst 114. titule 1. dijela u kojoj se govori govori o posebnoj vrsti tutorstva koja se zvala „tutela testamentaria”. Navodimo tekst:

Secunda tutela dicitur „testamentaria”, dum videlicet pater in agone constitutus, & filios vel filias tenerae illegitimaequae aetatis existentes, & fratrem, cui onus tutelae congrueret, aut non habere, aut habere, sed illum ad bona sua diripenda aspirare, & ex eo suspectum tutorem futurum esse considerans, filios suos, vel etiam filias tutelae defensionique cognatorum, aut consanguineorum, vel saepe amicorum suorum submittit.

Testamentom szerint való oltalom, ha oly személynék adatik, melyet a mi házáknak szokása szerint illet, mindenkör ereje vagyon, hogy ha test szerint való atyafiaknak vagy feleségének ellenzésével meg nem bántatik, és ez oltalom kedig nem csak az jelen való fiakra avagy leányokra vétetik, de még az anyja méhében való magzatokra is. Werbőczy első Decretomának száz tizennegyedik részében.

Druga se obramba govori, kotera pored teštamentoma biva, gda otac na smertnoj posteli ostavi drobnu decu, i imal bi brata ili bi ga nimal (koga bi se takova obramba dostoi), i nepčil bi se k njemu, da njegovo imjenje rasiplie, i marhu rastroši, a zato bi štimal, da bi on dober tutor njegovoi deci nebil prišestni; za koteri zrok svoje sini ili kčeri na nekoga drugoga roda ostavi ili na nekoga vupanoga prijatelja.

Pod nekim titulama ima paragrafa koji su kod Pergošića gotovo doslovno prevedeni, a u Verešovu prijevodu dosta skraćeni. U ovu skupinu ulaze i navedeni 114. član u kojem se objašnjava pojam i praksa sudskoga izvršenja jedne posebne vrste tutorstva (mađ. *végrendeleti gyámság*; u sažetoj interpretaciji, među ostalim: Zámbo 2004: 6). Termin *tutela testamentaria* u Verešovu prijevodu je *testamentom szerint való oltalom* ('zaštita prema testamentu'), Pergošićev je prijevod (ili, možda, objašnjenje pojma) malo opsežniji: *obramba [...] kotera pored teštamentoma biva*. Riječ *obramba* u Jambrešićevu se rječniku nalazi pod brojnim natuknicama: *defensio, praesidium, tutela, patrocinium*; u natuknici *tutela* nailazimo na značenja (tu-

mačenja): *obramba, obrana*; r. *Schutz und Schirm*; *oltalmazás*; speciatim: *obramba i szkerb detcze szvoih sztarresseh mentuvane*.

U zakonskom paragrafu ne objašnjava se sam pravni pojam, već se opisuju uvjeti i okolnosti njegove primjene. U opisu primjene hrvatski je prijevod točniji, vjernije prati latinski original nego Vereš koji ga znatno skraćuje.

U prvoj se višestruko složenoj rečenici opisuje pravni položaj čije postojanje omogućuje primjenu „obrambe kotera poleg teštamenoma biva”. U hrvatskom prijevodu kratko se opisuju okolnosti i uvjeti „obrambe ... kotera poleg teštamentoma biva”. Ne ulazeći u detalje, Vereš upućuje tek na to da ova vrsta obrambe pripada određenim osobama „po običaju naše domovine” (mađ. *'hazánk szokása szerint'*). Iz hrvatskoga i iz mađarskoga prijevoda izostaje osnovni uvjet: *pater in agone constitutus filios vel filias tenerae illegitimaeque aetatis existens ...* Vereš i ne spominje tu okolnost, Pergošić govori samo o *drobnoj deci*. Izraz (termin) *illegitimae aetatis* ne nalazimo ni kod Belostenca (1740) ni kod Jambrešića. U mađarskim se rječnicima daje značenje: *kiskorú* ('maloljetan'; vö. Fogarasi 1835, Schedel 1843).

Svakako je pozornosti vrijedno usporediti original s prijevodima malo detaljnije, s osobitim obzirom na težnju prevoditelja za razumljivošću. Pergošić gotovo doslovno prevodi (v. Kadlec-Polívka 1909: XXII), Vereš skraćuje, tako smo od njegova prijevoda uzeli samo prvi dio uvodne rečenice.

Secunda tutela dicitur *testamentaria*
testamentom szerint való oltalom

Druga se obramba govori,
kotera poleg testamentoma biva

Dalje ćemo se baviti samo odnosom između latinskoga teksta i hrvatskoga prijevoda jer je Verešov tekst previše skraćen, tako u uspoređivanju ne kaže gotovo ništa (usp. Kadlec-Polívka 1909: XXII).

dum videlicet pater in agone
constitutus, & filios vel filias
tenerae illegitimaeque aetatis existente
& fratrem, cui onus tutelae congrueret,
aut non habere, aut habere, sed illum ad
bona sua diripienda aspirare
eo suspectum tutorem futurum esse
considerans filios suos, vel etiam filias
tutelae defensioniquae cognatorum,
aut consanguinerum vel saepe a
micorum suorum submittit.

gda otac na smertnoj postelji ostavi
drobnu decu, i imal bi brata, ili bi
ga nimal koga bi se takova obramba
dostoila
i nepčil bi se k njemu, da njegovo
imienje rasiple, i marhu rastroši
a zato bi štimal, da bi on dober tutor
njegovoj deci ne bil prišestni
za koteri zrok svoje sini ili kčeri
na nekoga drugoga roda ostavi
ili na nekoga vupanoga prijatela.

U naslovu titule čitamo termin „tutela, quae testamentaria appellatur” – Pergošić upućuje tek na to da se ova „obramba” „polag teštamentoma biva”.

U latinskom tekstu dolaze atributi koji se odnose na oca: „in agone constitutus” i na maloljetnu djecu: „illegitimaeque aetatis existentes”. U Pergošićevu prijevodu radi se „o drobnjoj deci”, što objašnjava pravni pojam. Zanimljiv je prijevod prvoga paragrafa iste titule:

Et haec titula non solum ad filios vel filias superstites, Sed etiam ad posthumos & posthumas se extendit	i ta se takova obramba dostoi nie listor one dece, kotera su jur narođena da jošće i one, kotera su jošće u mate- rinoj vutrobe ...

U latinskom se u značenju 'već narođen, živ' koristi pridjev *superstes* (kod Jambrešića 'jošće živući, za preminjenjem svojih živući, po smrti svojih živ; noch beim Leben, den Tod der seinigen überlebend; még-is élő, aki még él és még vagon'), u hrvatskom se prijevodu koristi *kotera su narođena*. Pridjev *posthumus* ovdje ima (kao kod Jambrešića) značenje 'rođen po smrti svojega oca, posmrtni; nach dem Tod folgend; atyja halála után született, utánunk való'. Plastičniji su izrazi u pridjevima:

és ez az oltalom kedig nem csak az jelen való fiakra avagy leányokra vétetik, de még az anyja méhében való magzatokra is	i ta se takova obramba dostoji ne listor one dece kotera su jur narođena da jošće i one, kotera su jošće u materinoj vutrobe ...

Sveza u *materinoj vutrobi* vjerojatno je nastala prema mađarskom uzoru: *anyja méhében*. Riječ *uterus* dolazi kod Vrančića (1595): *Uterus – ventre, Bauch, utroba, méh*. U Jambrešićevu rječniku čitamo: *Uterus – utroba, vutroba; Gebähr-mutter; has, méh*. Mađarska riječ (u tom značenju) datira iz 1350. godine: 'organ žene u kojem se embrion razvija; Gebärmutter'.

Odredbe o kažnjavanju plemića

U 68. tituli 2. dijela govori se o pritvaranju koje se ostvaruje prema presudi nižega stupnja. Oba su prijevoda znatno skraćena. U tome Pergošić ide po Verešu koji je preveo, prilično skraćeno, tek pet paragrafa: 2, 3, 6, 8. i 9. U opsežnom pravnom propisu govori o onim pripadnicima plemstva koji raspolažu tek jednim gruntom (*unius sessionis nobiles*, mađ. *egy telkes nemesek*, hrv. *plemići sa jednim gruntom*), koji su uživaoci plemićkih povlastica, ali su zbog svoje lijenosti do tolike mjere osiromašili da su veće zločine počinili nego bogatiji od njih, jer nisu u stanju da barem najmanju naknadu štete (npr. sto forinti ili sto denara) isplate (*non centum florenos, se difficulter etiam centum denarios solvere queant*), *Unde quaeritur: si quispiam litigantium in ipso minori facto potentiae, centum [...] florenos faciente ...*

Izraz *in ipso minori facto* u Vereša znači: 'kisebb hatalomban (doslovno: 'u manjoj vlasti'), u Pergošića 'u menšoj sile'; prijevodi točno odgovaraju jedan drugomu, a oba odgovaraju originalu.

U latinskom tekstu govori se o parničkim strankama (*litigantes*), dok prijevodi konkretiziraju o čemu se, zapravo, radi; naime, o ubogim plemićima (*szegény nemes emberek – ubogi plemeniti ljudi*). Prvo ćemo pogledati mađarski prijevod, zatim hrvatski, na kraju original:

Szegény nemesek törvény szerint ha megmaradnak az sentenciának ki-mondásának utána még kisebb hatalomban is ha marhájok és öröksigük nincs, száz forint terhert és az adósságért avagy kárért megfogattathatnak és tizenötöd napnak utána, perese kezébe tartozik az bíró adni, ha azonközbe peresével meg nem békélik, az pedig míg addig nála tarthatja, míg mind magának s mind bírójának eleget teszen.

Ubogi plemeniti ljudi, ako po vun poviedanoj šentecije zaostanu jošće i u menšoj sile, ako marhe i imienja nijemaju, imaju se uloviti za biršag sto zlati i za dug i za kvar, i po petnadeste dni je je dužen sudec u peruševe ruke dati, ako se medtijemtoga s perušem ne zmire. I more je peruš vse one dobe držati dokle i sebe i sudcu z njih zadovoljno učini.

Drugi paragraf latinskoga teksta počinje pitanjem: *unde queritur*; veznik *unde* vezuje 2. paragraf za pitanje koje je bilo postavljeno u prvomu, može li se nekoga pritoriti na osnovi sentencije koja je „vun povijedana” u jednom manje teškom postupku: *si quispiam litigantium in ipso minore facto potentiae* (u Vereša: 'kisebb hatalomban', u Pergošića: 'u menšoj sile') *centum [...] florenos faciente, aut damnorum illatorum & irrogatorum refusione convictus & aggravatus, rebus mobilibus & juris posseissionariis ad portionem ejusdem convicti cedentibus adeo destitutus fuerit per judicem cusae compertus, ut nusquam hujusmodi centum florenos damnaquae irrogata per res & jura sua possessionaria compensare possit, utrum in tali causa convictus ipse in persona sua per judicem detineri, & usque ad emendam ac satisfactionem conservari valeat, libertate nobilitatis non obstante?*

Na osnovi toga opširno opisanoga pitanja stoji pravni problem: je li moguće osuđenoga držati u zatvoru (u originalu malo blažim izrazom: *conservare*) unatoč tomu što je plemićkoga porijekla. Na (barem teoretski) postavljeno pitanje daje se u pragrafima 3. i 4. definitivan odgovor u čijem su prijevodu i Vereš i Pergošić točni. Oba skraćena prijevoda 7. paragrafa odgovaraju originalu.

Quem adversarius ipse tamdiu apud se detinendi habet auctoritatem, quoad usque detentus ille cum eo concordabit...

És az perese míg addig nála tarthatja, míg mind magának, s mind bírójának eleget teszen.

I more je peruš vse done dobe držati, dokle i sebe i sudcu ž njih zadovoljno učini.

Prijevodi se potpuno podudaraju.

U prevođenju 8. i 9. paragrafa Pergošić se povodi za mađarskim tekstom:

8 §: *Interim autem actor eum in persona sua punire vel impedire non poterit.*

De meg nem bánthatja, hanem úgy kell tartani, mint egyik háza népét.

Da nemore ga zbantuvati, da tako ga ima držati, kako koteroga zmed svoje družine.

9. § *Attamen detentus ille, tanquam unus ex familia actoris, eidem servire tenebitur.*

A fogoly is tartozik szolgálni az felperesnek, mint szinte háza népei közül egyik...

I takov je zadržan plemenit človek tako dužen gornjemu perušu služiti, kako jeden zmed njegove družine.

Oba su prevoditelja skratila latinski tekst. U originalu čitamo: *punire vel impedire* (*punire* kod Jambrešića: 'karam, pedepsem; strafe; megbüntetem'; *impedire* 'noge zapletam, zamotam; die Füße verwickle; lábát öszve tekerem, kötölözem'). U hrvatskom dolazi tek *zbantuvati*, u mađarskom: *bántani*. Zanimljiv je prijevod *unus ex familia*: *egyik háza népe* (u mađarskom u značenju 'nemzetség, Geschlecht; Familia; obitelj u najširem smislu, svi koji pripadaju obitelji' prvi put dolazi na početku 15. stoljeća). Kod Pergošića čitamo *družinu* (riječ se nalazi u Jambrešićevu rječniku pod natuknicom *familia* 'družina; Hausgesind; cseléd, nemzetség'). S tim u vezi spominjem da su mađarske riječi *család* 'obitelj, familija' i *cseléd* stare slavenske posuđenice, riječ *cseléd* dolazi u 16. stoljeću u značenju 'Familie, Mitglied der Familie', tek od druge polovice 17. stoljeća ima značenje 'Diener, Dienerschaft, Gesinde' (danas je već zastarjela).

Odredbe o priznavanju imovine

Utjecaj mađarskoga prijevoda na hrvatski opaža se i u 65. tituli 1. dijela. Predmet ove titule, koja se sastoji od relativno dugačkoga uvoda i pet paragrafa, predstavlja problem o tome koja priznanja imovine (*fassiones*) zahtijevaju kraljevsko odobrenje („konšenžuš”), koja ne zahtijevaju (*Quales fassiones consensu regio indigeant, & quales non*; doslovno: *koja bi priznanja oskudijevala u kraljevskom odobrenju*; u Pergošićevu prijevodu: *kakovom je valovanju kraljev consensus i kakovomu nije potreben*). I Vereš i Pergošić znatno skraćuju original, njihovi prijevodi pružaju tek opći, sažeti pregled

koji, prema njihovu mišljenju, sadrži bit odgovora na postavljeno pitanje. Navodimo uvod originala:

Unde sciendum, quod nunc omnis fassio dominorum, ac nobilium & aliorum possessionatorum hominum, per singularem & unicam personam, ac defectui ac defectui prolium vel seminis approximantem, quibuscunque personis & ex quibusvis casibus ac reitionibus conditionibusque bonis & juribus possessionariis perpetuo facta, consensu regio (propter jurisdictionem successionis praenotatae) semper indiget, estque necessaria.

(Doslovan prijevod na mađ.: *Tudni kell tehát, hogy most urak és nemesek és más birtokosok, egyedül élő vagy egyedül maradt vagy magvaszakadás-hoz közeledők részére bármely esetben és bármely okból, bármely feltételek és kikötések mellett, akármilyen javak és ingóságokra nézve teszi, mindig királyi jóváhagyást kíván /a fentebb enlített örökösödéi jognál fogva/.*)

Vrerešov prijevod: *Király engedelme nélkül szükölködnek minden olyan személyek, az az kinek több nemzetsége nincs, avagy magva szakadáshoz közelgető urak és nemes emberek vallási, mind örök áron eledásban, mind záloglásban, mert ha király consensusa rajta nem leszen, erőtlen marad.*

Pergošićev skraćeni prijevod: *Vsakoterim je onem kraljev konšenžuš potriebe, koteri su jedini z jednoga roda ostali, to je to koteri veće roda ne imaju, ili one gospode, koterih se seme hoće dotreči, ili plemeniti ljudi, gda kakovo imienje hote ili oddati ili založiti, potriebe im je kraljev konšenžuš.*

U 1. se paragrafu objašnjava posljedica izostanka kraljeva „konšenžuša“:

Non sine ipso consensu, non solum super bonis perennali jure obligatus, verum etiam pignoris titulo (ultra communem aestimationem ipsorum bonorum) inscriptis, fassio praenarrata, qualitercunque (ut praemittitur) facta atque celebrata, viribus destituta manebit. (Doslovan prijevod na mađ.: *Mert jóváhagyás nélkül nem csupán az örökojjal hanem a zálog címén /ugyanazon javaknak a közbecslés értékét meghaladó összegében is/ lekötöttét jószág bevallása is, akárhogy köttetett, érvénytelen marad.*)

Dalje mađ.: *... mind örök áron eladásban, mind záloglásban, mert ha király konsenzusa rajta nem leszen, erőtlen marad.*

Dalje hrv.: *... ili plemenitih ljudi, gda kakovo imienje hote oddati ili založiti, potriebe im je kraljev konšenžuš. Jer ako kraljevoga konšenžuša ae njem ne bude, ništar ne bude vriedno takovo njih valovanje.*

Iz navedenih propisa izlazi da se kraljev konsenzus ne zahtijeva, ako *fassio inter plures & per plures personas fraternas, vel alienas, mutuo aut seorsim quibuspiam facta* (szó szerint: 'ha a bevallás több testvéri avagy más szeély között kölcsönösen vagy külön némelyeknek tétetett'). I Vereš i Pergošić skraćuju latinski tekst: *akoli med takovimi valovanje bude, med koterimi bi s jednoga na drugoga imienje ostalo, nije na to potrieбно kralje-*

vo dopušćenije (konšenžuš) – Vereš: *ha kedeg ollyak között leszen a vallás, kikiről egymásra szállana a jószág, nem szükség az király engedelmé.*

Zaključno, prikazom nekolikih titula mađarskoga i hrvatskoga prijevoda namjeravao sam skrenuti pozornost istraživača na podrobnije proučavanje mađarsko-hrvatskih i hrvatsko-mađarskih kulturnih veza i na njihovu povezanost općim europskim kulturnim tendencijama. Prijevodi dokazuju pouzdanost poznavanje triju jezika. U prijevodima se očito pokazuje glavni cilj: stremljenje ka općoj razumljivosti u čijoj intelektualnoj pozadini nije teško prepoznati „sekularizirani program Erazma“ (Péter 2012: 427).

Literatura⁴

Csiky K. Werbőczy István. 1894/1990. *Tripartitum. A dicsőséges magyar királyság suokásjogának Hármaskönyve. Latin-magyar nyelvű kiadás.* Budimpešta: Téka Könyvkiadó.

Béloszténész, Ioannes. 1740. *Gazophylacium seu latino-Illyricorum Onomatium Aerarium.* Zagreb: Typis Joannis Baptistae Weitz.

Fogarasi, János 1835. *Diák-magyar műszókönyv a magyarhoni törvény és országtudományhoz.* Budimpešta:

Jambrešić, Andrija. 1742. *Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples ... ab Andrea Jambressich.* Zagreb: Typis Societatis Jesu, per Adalbertum Wilh. Wefseli.

Kadlec-Polívka. 1909. *Stefana Verbecija Tripartitum (Tripartitum opus juris consuetudinarii Regni Hungariae).* Slovenski prevod Ivana Pergošića iz

⁴ Na hrvatskom jeziku o ovoj je temi dostupna sljedeća literatura:

Hajnal, Martin. 1907. Ivan Pergošić. *Nastavni vjesnik*, knj. XV, 5, 321 – 327.

Ivšić, Stjepan. 1937. Osnovna hrvatska kajkavska akcentuacija u Pergošića (1574). *Zbornik u čast Aleksandra Belića.* Beograd: Mlada Srbija. 183 – 195.

Pergošić, Ivanuš. 2003. *Decretum 1574.* Hrvatski kajkavski editio princeps. Bartolić, Z. (ur.). Čakovec: Zrinski, Matica hrvatska.

Putanec, Valentin. 1979. Porijeklo moslavačkih Pergošića i povezano s tim porijeklo kajkavskog pisca Ivana Pergošića. *Čazma u prošlosti i danas.* Čazma: Samoupravna interesna zajednica kulture i informacija. 123 – 136.

Putanec, Valentin. 1982. Jezik „Dekretuma“ (1574) Ivana Pergošića. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, VI, 269 – 277.

Putanec, Valentin. 1983. Kajkavski pisac Ivan Pergošić kao Varaždinac. *Varaždinski zbornik.* Varaždin: JAZU, Općina Varaždin. 333 – 337.

- godine 1574. Izdao D-r Karlo Kadlec s objašnjenjem jezika od D-ra Đ. Polívke. 4-to izdanje Zadužbine D-ra I. Krstića. U Beogradu štampano u štampariji Politike u Pragu.
- Nyomárkay, István. 2004. *Nyelveink múltja és jelene*. Budimpešta: Cathedra Philologiae Slavicae.
- Péter, Katalin. 2012. Werbőczy anyanyelvi fordításainak tanulságai – értelmiségi feladatvállalás a 16. században. *Történelmi Szemle* 2012/3: 421–440.
- Schedel (Toldy Ferenc). 1843. *Törvénytudományi műszótár*. Budimpešta: Magyar Tudós Társaság.
- Solymosi, László. 2011. Anyanyelv és jogi írásbeliség a középkori Magyarországon. *Történelmi Szemle* LIII. 479–501.
- Šojat, Olga. 1975. Četriri stoljeća od prve sačuvane publikacije hrvatskokajkavske književnosti. *Kaj* VIII (9–10). 65–73.
- SchuSp – Hadrovics László. 1974. *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*. Budimpešta: Akadémiai Kiadó.
- UngEl – Hadrovics László. 1985. *Ungarische Elenente im Serbokroatischen*. Budimpešta: Akadémiai Kiadó.
- Verancsics, Faustus. 1595. *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum (...)*. Venecija: Apud Nicolaum Morettum.
- Willoweit, Dietmar. 2006. Das europäische ius commune als Element kultureller Einheit in Ostmitteleuropa. *Wanderungen und Kulturaustausch im östlichen Mitteleuropa. Forschungen zum ausgehenden Mittelalter*. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag. 259 – 271.
- Zámbó, Géza. 2004. *A gyermekvédelmi gyámság (Történeti gyökerek, jelenkori problémák és lehetséges jövőképek)*. Szeged. Doktorska disertacija.

HUNGARIAN AND CROATIAN TRANSLATIONS OF TRIPARTITUM BY WERBŐCZY

The paper addresses several issues regarding the Croatian and Hungarian translations of the law book written by István Werbőczy. A brief analysis shows the translators were well-versed in both Latin and their native languages. It also reveals their shared attempt to render a legal text approachable and comprehensible to the “common man” (“gemeine Männer”) in both theory and practice. A detailed analysis requires an examination of the translations of the Latin sentence structure – highly reduced in places – and of the construction of specific Hungarian and Croatian terminology. These are typologically unrelated languages, yet the translations present shared or very similar linguistic world views.

Keywords: *Tripartitum*, *Decretom*, Balázs Veres, Ivan Pergošić, mutual linguistic influence, scientific works in the Reformation